

Дослідження реформування змісту шкільної освіти: джерелознавчий аспект

У статті вивчається проблема класифікації джерельної бази реформування змісту шкільної освіти у 1964–1984 роках, зокрема аналізуються критерії, обрані для групування джерельної бази окресленого дослідження, як-то: рівень узагальнення інформації; врахування аспектів інформації, що міститься у джерелі; хронологічний критерій; критерій предмету вивчення (розвиток освіти, педагогічної думки, діяльність персоналії тощо); дотичності до предмета дослідження тощо. З'ясовано: виокремлено відповідні групи джерел вивчення історії реформування змісту загальної середньої освіти у 1964–1984 роках, які стануть підґрунтям аналізу означеної проблеми.

Ключові слова: зміст загальної середньої освіти, джерельна база, джерело, класифікація джерел, історіографія дослідження.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Залучення й критичне використання значного масиву джерел потребує їх систематизації, поділу на групи згідно походження, змісту, або наукової цінності. Класифікація дає змогу вирішувати питання автентичності, репрезентативності, достовірності та відносної джерел цінності, є передумовою їх теоретичного й історичного аналізу. «Від глибини та зумовленості класифікації джерел залежить, у кінцевому рахунку, і ефективність способів та методів їхнього дослідження, тобто доведеність і достовірність результатів історичного вивчення. Класифікація та систематизація історичних джерел також, як і типологія інформації, що досліджується, будучи одним із етапів наукового дослідження, є невід'ємною частиною кожної сучасної наукової дисципліни» [19, с.83].

Аналіз досліджень і публікацій... Джерельну базу історико-педагогічної науки, підходи до її класифікації вивчали українські вчені Л.Голубнича, Н.Гупан, С.Лобода, І.Мисечко, Н.Сейко, О.Петренко, О.Сухомлинська та ін. [4; 5; 7; 12; 13], російські Е.Днепров, С.Іванов, О.Кошелева, Д.Раскін, М.Шабаєва та ін. [3; 6; 10]. Аналіз праць згаданих вище авторів свідчить про те, що не існує єдиної класифікації історико-педагогічних джерел. Вчені беруть за основу поділу на групи такі критерії як місце зберігання джерел, час і місце написання, рівень узагальнення фактологічного матеріалу, близькість до відображуваних подій, предмет вивчення тощо. Згадані критерії дослідники обирають в залежності від предмета історико-педагогічного дослідження (розвиток освіти, педагогічної думки, діяльність персоналії тощо).

Формулювання цілей статті... Так як історико-педагогічних дослідженнях використовуються різноманітні класифікації джерел, вважаємо необхідним **завданням** вивчення проблеми відбору критеріїв для групування джерельної бази дослідження реформування змісту загальної середньої освіти в означених хронологічних межах.

Виклад основного матеріалу... Спробу не лише класифікувати, а й обґрунтувати класифікацію джерел здійснив Н.Гупан [5]. Дослідник запропонував новий спосіб упорядкування історико-педагогічних джерел – їх систематизацію за трьома підходами: *проблемно-тематичним, хронологічним і персоніфікованим* «для приведення всіх джерел у певну систему залежно від основної мети дослідження» [там само, с.18].

Систематизуючи сукупність використаних нами джерел за *проблемно-тематичним* підходом ми будемо спиратись на класифікацію, запропоновану сучасними істориками А.Боровиком та О.Нагірняком [2; 8] і адаптовану до історико-педагогічних досліджень О.Петренко [9]. Відтак, *джерельну базу* дослідження означеної проблеми, поділяємо на *сім* основних груп.

Першу групу становлять джерела нормативно-правового характеру (звіти партійних з'їздів і конференцій, резолюції пленумів КПРС, дані статистичних збірників, інформаційні повідомлення, закони, накази, постанови державних структур УРСР, СРСР, Народного комісаріату освіти УРСР, Міністерства освіти УРСР та СРСР). Ці документи дозволяють прослідкувати зміни у змісті шкільної освіти в досліджуваній період, усвідомити їх зумовленість державною політикою, залежність від соціально-економічного розвитку суспільства, науково-технічних досягнень тощо.

До *другої групи* нами віднесені документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України та Росії, зокрема: документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) (фонди: № 166 – Народний комісаріат освіти УСРР (Міністерство народної освіти УРСР); № 5097 – В.О.Сухомлинський; № 5127 – Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР); Науковий архів РАО (фонд 25 – Президія Академії педагогічних наук).

Означені фонди містять документи, які ілюструють і деталізують досліджувані події і явища (протоколи, стенограми та рішення колегії Міністерства освіти УРСР; стенограми засідань Державної комісії АН і АПН СРСР з визначення змісту загальної середньої освіти; листування управління Міністерства освіти УРСР; протоколи засідань науково-методичної комісії Міністерства освіти УРСР); протоколи засідань ученої ради НДП УРСР; довідки інспекторів про перевірку роботи шкіл Української РСР; проекти навчальних програм; протоколи засідань, рецензії, зауваження висловлені вчителями шкіл УРСР та співробітниками НДП УРСР при обговоренні проектів програм середньої школи, розроблених комісією АН і АПН СРСР з визначення змісту загальної середньої освіти; навчальні плани для різних типів шкіл, шкільні програми навчальних предметів; переписка між Міністерствами освіти СРСР та УРСР з питань організації поглибленого вивчення окремих предметів; документи про роботу окремих навчальних закладів означеного періоду; листування приватного та ділового характеру тощо).

У *третьої групи* відносимо періодичні видання, публікації в яких дозволяють усвідомити сутність процесів реформування змісту шкільної освіти досліджуваного періоду («Советская педагогика» (1937–1991), «Радянська школа» (1945–1991), «Народное образование» (1946–2013), «Вопросы психологии» (1955–2013), «Рідна школа» (1991–2013), «Педагогика» (1992–2013), «Шлях освіти» (1997–2012), «Початкова школа» (1969–2013), «Збірник наказів та розпоряджень НКО УРСР» (1939–1961), «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1962–1988) та ін.

До *четвертої групи* віднесені праці вітчизняних (радянських, щодо досліджуваного періоду) педагогів, психологів (Л.Виготський, В.Давидов, М.Данилов, Д.Ельконін, Г.Костюк, В.Краєвський, І.Лернер, А.Макаренко, І.Онищук, В.Помагайба, В.Репкін, О.Савченко, М.Скаткін, В.Сухомлинський та інших), що дають нам можливість проаналізувати та систематизувати їхні ідеї щодо відбору, структурування та реалізації змісту шкільної освіти.

П'яту групу джерел складають навчальні плани загальноосвітніх шкіл та шкіл з поглибленим вивченням окремих навчальних предметів, навчальні програми, проекти початкових програм, документи щодо їх обговорення та експериментальної перевірки тощо. Їх аналіз дав можливість визначити спрямованість змін у змісті загальної середньої освіти, підходах до його реалізації в навчальному процесі досліджуваного періоду.

Шосту групу становлять інтерпретаційні джерела: монографії, дисертації, брошури, статті, присвячені досліджуваній темі або дотичні до неї і написані у досліджуваній період чи безпосередньо близький до нього хронологічно. Частина з цих джерел ми розглядаємо водночас і як історіографічні праці.

Враховуючи специфіку нашого дослідження в окрему *сьому* групу ми виокремили інтерпретаційні джерела, написані у період переосмислення процесів розбудови змісту шкільної освіти з нових національно-демократичних позицій (початок 90-х років ХХ століття і до сьогодні). Ці джерела містять здебільшого оціночні судження і мають незначний вміст фактологічного матеріалу стосовно означеної проблеми (праці, що вивчають у ретроспективному ракурсі розвиток вітчизняної школи та педагогічної науки; праці, в яких розглядається становлення й розвиток радянської системи шкільної освіти, зміни в її структурі) і ми розглядаємо їх як історіографічні.

Охоплення дослідженням досить значного часового проміжку – від становлення предметної побудови змісту загальної середньої освіти у 30-х роках ХХ століття і до визрівання передумов його реформування на початку 1960-х роках та безпосередньо реформування у 1964 – 1984 роках – потребує розподілу використаних праць на джерельні та історіографічні. Стосовно нашого дослідження праці, в яких розглядаються події чи явища синхронічні до часу їх написання, оцінюються здебільшого як джерела; а праці, присвячені минулим подіям і явищам, відносяться до історіографічних.

Історико-педагогічна історіографія – це «історіографія окремої проблеми, наприклад розвитку школи, освіти, педагогічної думки тощо або аналіз досліджень певного хронологічного періоду (декількох десятиріч, століття)» [5, с.7–8]. Спираючись на наведене тлумачення, ми проаналізували усі праці, що відображають *історіографію дослідження* реформування змісту шкільної освіти в обраних хронологічних межах і *за проблематикою* поділили їх на *три великі групи*:

1. Праці, що вивчають у ретроспективному ракурсі розвиток вітчизняної школи та педагогічної науки на тлі соціально-економічного, політичного та культурного розвитку держави. Звернення до цієї групи наукових праць пояснюється безпосередньою залежністю причин та умов реформування змісту загальної середньої освіти від його суспільної актуальності;

2. Праці, в яких розглядається становлення й розвиток радянської системи шкільної освіти, зміни в її структурі (запровадження обов'язкової чотирирічної початкової освіти, семирічної неповної та десятирічної повної середньої освіти, одинадцятирічної середньої школи з виробничим навчанням, перехід до обов'язкової восьмирічної неповної та трирічної початкової школи тощо), розвиток форм та методів навчання. Ця група історико-педагогічних розвідок корисна нам у тому,

що подає загальний освітній контекст розвитку змісту загальноосвітньої школи, його реформування в досліджуваний період;

3. Праці, в яких безпосередньо розглядається розвиток змісту загальної середньої освіти у досліджуваний період, висвітлюються соціально-економічні та психолого-педагогічні передумови, хід та наслідки його реформування у 60-ті – на початку 80-х років ХХ століття, аналізуються зміни в підходах до відбору та структурування змісту шкільної освіти, становлення концепції добору змісту та його реалізації у процесі навчання.

Окрім проблемно-тематичного підходу до систематизації опрацьованих історіографічних праць, ми розглядаємо їх також за приналежністю до певних часових періодів, тобто застосовуємо *хронологічний* підхід.

Історіографічний пошук показав, що на різних етапах розвитку освіти й виховання в Україні публікувалися праці, в яких з різним ступенем повноти і на різних методологічних засадах досліджувалася проблема реформування змісту шкільної освіти у період з 1964 по 1984 роки. Спираючись на запропоновані українськими істориками педагогіки О.Сухомлинською [13], Н.Гупаном [5], Л.Березівською [1] періодизації історико-педагогічної науки, історіографію досліджуваної проблеми умовно ділимо на такі чотири періоди:

– I (початок 30-х – початок 60-х років ХХ століття) – становлення та розвиток системи радянської шкільної освіти, формування підходів до відбору та предметної побудови її змісту;

– II (1964 – 1984 роки) – безпосередньо період реформування змісту загальної середньої освіти. У цей час з'явилися перші наукові розвідки з аналізом процесу та наслідків перебудови змісту шкільної освіти. Історіографічні праці цього періоду входять і до джерельної бази дослідження;

– III (1984 – 1991 роки) – подальші системні зміни структури та змісту загальної середньої освіти, які стали поштовхом до поглибленого наукового аналізу ходу та наслідків реформування 1964 – 1984 років;

– IV (1991 – до сьогодні) – праці доби переосмислення процесів розбудови змісту шкільної освіти у досліджуваний період з нових національно-демократичних позицій.

Висновки і перспективи подальших розвідок... Таким чином, у процесі аналізу наявних класифікацій історико-педагогічних джерел, нами виокремлено ряд критеріїв, які можна вважати базовими для нашого дослідження. До таких критеріїв ми відносимо: рівень узагальнення інформації; врахування аспектів інформації, що міститься у джерелі; хронологічний критерій; критерій предмету вивчення; критерій дотичності до предмета дослідження. Згідно цих критеріїв ми поділили *джерельну базу* дослідження означеної проблеми на сім основних груп: джерела нормативно-правового характеру; документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України та Росії; періодичні видання, публікації в яких дозволяють усвідомити сутність процесів реформування змісту шкільної освіти досліджуваного періоду; праці вітчизняних (радянських, щодо досліджуваного періоду) педагогів, психологів; навчальні плани загальноосвітніх шкіл та шкіл з поглибленим вивченням окремих навчальних предметів, навчальні програми тощо; інтерпретаційні джерела: монографії, дисертації, брошури, статті, присвячені досліджуваній темі або дотичні до неї і написані у досліджуваний період чи безпосередньо близький до нього хронологічно; інтерпретаційні джерела, написані у період переосмислення процесів розбудови змісту шкільної освіти. *Історіографію дослідження* реформування змісту шкільної освіти в обраних хронологічних межах і об'єднали у *три* великі групи за *проблематикою*.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у подальшому пошуку відповідних критеріїв групування джерел, що суттєво розширить можливості їх наукового аналізу проблеми реформування змісту шкільної освіти й підвищить його рівень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Березівська Лариса Дмитрівна. – К., 2009. – 505 с.
2. Боровик А. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності 1917-1920 рр. : джерелознавчий аспект / А. Боровик // Сіверянський літопис. – 2003. – № 5–6. – С. 3–9.
3. Васильев К. И. Работа с архивным материалом / К. И. Васильев // Методы педагогического исследования. – М. : Просвещение, 1972. – 159 с.
4. Голубничка Л. О. Класифікація джерел педагогічної історіографії / Л. О. Голубничка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2012_26/files/P2612_30.pdf.
5. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.
6. История педагогики : учеб. пособие [для студентов пед. институтов] / под ред. М. Ф. Шабаевой и др. – М. : Просвещение, 1982. – 462 с.; Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории : учеб. пособие / И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева; Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т «Открытое о-во». – М., 1998. – 701 с.
7. Лобода С. М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей : [моногр.] / С. М. Лобода ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ

«ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 504 с.

8. Нагірняк О. Нариси з історії українознавства у Наддніпрянській Україні (остання чверть XIX ст. – 1917 р.) / Остап Нагірняк. – К. : ПП Сергійчук М. І., 2007. – 652 с.

9. Петренко О. Б. Гендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Петренко Оксана Борисівна. – К., 2011. – 426 с.

10. Раскин Д. И. Историко-педагогический источник в свете современных проблем источниковедения и системного подхода / Д. И. Раскин // Актуальные вопросы историографии : сб. науч. тр. / под ред. Э. Д. Днепров и О. Е. Кошелевой. – М., 1986. – С. 87–107.

11. Раскин Д. И. Классификация историко-педагогических источников / Д. И. Раскин // Историографические методологические проблемы изучения истории отечественной школы и педагогики : сб. науч. тр. / под ред. Э. Д. Днепров и О. Е. Кошелевой. – М., 1989. – С. 85–98.

12. Сейко Н. А. Добročинність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття) : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Н. А. Сейко. – Луганськ, 2009. – 44 с.

13. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с. – С. 26–35.

Анотація

Л.В.Пироженко

Исследование реформирования содержания школьного образования: источниковедческий аспект

В статье изучается проблема классификации источниковой базы исследования реформирования содержания школьного образования в 1964 – 1984 годах, в частности, анализируются критерии, избранные для группирования источниковой базы заявленного исследования: уровень обобщения информации; учет аспектов информации, которая содержится в источнике; хронологический критерий; критерий предмета изучения (источники изучения персоналий, научных школ, педагогических течений, отдельных учебных заведений); близость к предмету исследования. Выяснено: вычленено соответствующие группы источников изучения истории реформирования содержания общего среднего образования в 1964 – 1984 годах, которые станут основой анализа проблемы исследования.

Ключевые слова: содержание общего среднего образования, источниковая база, источник, классификация источников, критерий, историография исследования.

Summary

L.V.Pyrozhenko

The Research of the School Education Contents Reformation: the Information Sources Aspect

The article studies the problem of classification of the source base for reformation of school education contents during the period of 1964-1984, in particular, the criteria selected for grouping the source base, the level of information generalization, summarizing information aspects which the information source contains; the chronological criterion; the criterion of the subject of research (the sources of personalities study, scientific schools, pedagogical trends, separate educational institutions); nearness to the subject of the research. In the result of investigation the author has singled out the corresponding groups of sources that study the history of general secondary education reformation in 1964-1984, which will form the basis for the research problem analysis.

Key words: general secondary education contents, information base, source, classification of sources, criterion, the history of the research.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 373.2:005.412(477)(045)

Л.С.ПІСОЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Початкові етапи зародження і становлення суспільного дошкільного виховання в Україні

Стаття розкриває історичні підходи щодо зародження і становлення суспільного дошкільного виховання в Україні. На основі аналізу історичних публікацій і архівних матеріалів показано шляхи розвитку дошкільного виховання і доведено, що середина XIX ст. – до 1917 р. XX століття є періодом зародження дошкільного виховання і появи перших суспільних закладів для дітей. Він характеризується відкриттям народних дитячих садків для різних верств населення з ініціативи і на кошти приватних осіб та педагогічних товариств. Перші дитячі садки з'явилися у 60-х роках XIX ст. з ініціативи приватних осіб, благодійних і філантропічних організацій. У цей період закладався фундамент успішної діяльності державної системи суспільного дошкільного виховання.

Ключові слова: суспільне дошкільне виховання, народний дитячий садок, літній майданчик, дитячі ясла, земства, Декларація «Про дошкільне виховання», управління народною освітою.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасний соціальний розвиток української держави відчуває кардинальні зміни, які зумовлюють необхідність обґрунтування нових концептуальних підходів до розвитку освіти у цілому та дошкільної, зокрема, спрямованих на